

Kolokviálnost ve stylu současné české psané žurnalistiky*

Petr Mareš (Praha)

Colloquiality in the Style of Contemporary Czech Written Journalistics

The penetration of colloquial (informal) language means into public (especially medial) texts is one of conspicuous features of contemporary verbal communication. This trend, called conversalization, colloquialization, informalization etc., is shortly characterized in the first part of the paper. The main part of the paper deals with the use of two types of colloquial lexical means in Czech written journalistic texts. (a) Univerbized words (as *lahváč* 'bottle beer') and abbreviated ones (as *kilák* 'kilometre') are shorter than base expressions, often emotional and prominent. Nevertheless, they frequently lose their markedness and are used as equivalents of standard lexical units in texts. (b) Loanwords from German (as *mord* 'murder') also occur more and more in journalistic texts and are treated in the same way.

Keywords: colloquiality, journalistic texts, univerbization, abbreviation, German loanwords in Czech

Úvod

Jedním z význačných rysů současné veřejné verbální (zejména mediální¹⁾) komunikace je bezpochyby tendence k průnikům prostředků a způsobů vyjadřování, jež jsou primárně užívány v komunikaci neveřejné (soukromé či profesní, avšak neoficiální). Toto směřování se už stalo předmětem pozornosti mnoha badatelů a byly formulovány rozmanité návrhy na jeho souhrnné označení; hovoří se o konverzacionalizaci, kolokvializaci, neformálnosti, resp. deformalizaci, konceptuální mluvenosti apod.

V tomto příspěvku se zaměřím na základní charakteristiku daného jevu v relaci k různým terminologickým označením, přičemž se soustředím hlavně na situaci v českém prostředí, a především se budu věnovat popisu některých s ním spjatých prostředků prosazujících se v současné české psané žurnalistice a jejich dosahu pro styl textů.

Koncepty a rysy

Zásadní vliv na úvahy o vývoji v mediální komunikaci (mediálním diskurzu) měly výklady Normana Fairclougha, který mj. poukazoval na tendenci k demokratizaci veřejného diskurzu spočívající v „odstraňování nerovností a asymetrií v diskurzivních a jazykových právech, povinnostech a prestiži různých skupin lidí“ (Fairclough 1992, 201). Zaměření na potlačení nerovností vede podle Fairclougha k vzrůstající neformálnosti, jež se projevuje zejména projekcí konverzačního diskurzu z privátní sféry do sféry veřejné; konverzace tak „kolonizuje média“ (Fairclough 1992, 204). V souvislosti s tím

---

* Tato studie vznikla za podpory projektu Univerzity Karlovy Progres č. 4 „Jazyk v proměnách času, místa, kultury“.

1/ Do mediální komunikace spadají texty šířené v rámci masových médií (masmédií) prostřednictvím písma či mluvené řeči. Srov. Mareš – Kaderka 2016, zvl. 255, 295. Soubor mediálních textů spolu s jejich příznačnými rysy a způsoby jejich produkce a působení v rámci sociální praxe je možno označit jako mediální diskurz (srov. Schneiderová 2013; 2015, 89–149)

je, mj. i v českém kontextu, rozvíjen koncept *konverzacionalizace*. Za její podstatný rys se považuje jazyková uvolněnost, jež má oslabit dojem autoritativnosti spojené s instancí původce textu a nahrazuje ji přívětivostí, vlídností a vstřícností vůči recipientům; přítomen je ale také aspekt podbízivosti a vemlouvavosti (Čmejrková 2011, 283). *Kolokvializace* bývá pojímána někdy jako protějšek, někdy jako součást obecněji, komunikačně chápané konverzacionalizace. Do popředí zde vystupuje jazykové směřování „od formálnosti k neformálnosti“, jež se projevuje veřejným užíváním prostředků obvyklých v soukromém, zejména mluveném dorozumívání, tedy především prostředků nespisovných a expresivních či „splývavé“, méně propracované syntaktické stavby výpovědi (Hoffmannová 2008, 64, 66; 2011, 323). Soňa Schneiderová charakterizuje kolokvializaci rovněž jako vzrůst neformálnosti a spojuje ji se snahou o přizpůsobení podobu jazyka veřejného (mediálního) textu běžnému vyjadřování recipientů; zároveň se zdůrazňuje expresivita zvolených prostředků, jež je podložena úsilím „ovlivnit emocionální hladinu vnímání příjemce“ (Schneiderová 2015, 94).²⁾

Sám jsem dosud operoval hlavně s označením *neformálnost*. Poukazoval jsem tak na narušování či ignorování ustálených norem a zvyklostí veřejné komunikace, na zdůrazněnou uvolněnost a nenucenost daného způsobu vyjadřování, na manifestovanou spontánnost a emocionální angažovanost, jež ovšem často jsou konstruované, nikoli autentické. S tím se spojuje simulované oslabení odstupu mezi autorským a recipientským subjektem, budování vztahu vzájemné blízkosti a důvěrnosti podložené ohledem k předpokládaným řečovým preferencím a zvyklostem recipientů (srov. např. Mareš 2008; 2009; Mareš – Kaderka 2016, 272–274).

Připomenutí si zaslouží ještě vlivná koncepce komunikační blízkosti a distance, kterou předložili němečtí romanisté Peter Koch a Wulf Oesterreicher (mj. Koch – Oesterreicher 1985; 2008). Východiskem se pro ně stalo rozlišení mluvenosti a psanosti mediální (což zde znamená realizaci textu na jedné straně artikulovanými zvuky, na druhé straně písmem) a koncepční. V koncepčním pohledu jde o soubor jazykových a komunikačních rysů (s dichotomiemi jako soukromost – veřejnost, dialogičnost – monologičnost, spontánnost – reflektovanost), na jejichž základě se konstituuje pól extrémní mluvenosti charakterizovaný komunikační blízkostí a pól extrémní psanosti charakterizovaný distancí.³⁾ Mezi póly se prostírá pásmo kontinuálních přechodů, jednotlivé texty a druhy textů se umísťují na různých místech škály. Procesy ve sféře veřejné komunikace, jež se tradičně vyznačovala koncepční psaností, se pak jeví jako pronikání rysů koncepční mluvenosti, resp. jako posuny směrem ke komunikační blízkosti.

Z tohoto dílčího souhrnu je mj. možno vyvodit dva závěry: (a) I když užívaná pojmenování mají nejednou původ ve sféře mluvenosti, označované jevy se prosazují jak v mluvené, tak v psané veřejné komunikaci. (b) Zmíněná pojmenování představují náhledy na (v zásadě) stejnou skutečnost, jen se vždy zdůrazňují odlišné aspekty, resp. se rozdílně pojímá jejich hierarchie (naznačuje to fakt, že to, co je charakterizováno, např. neformálnost, se v dalších případech stává součástí charakteristiky). Budu-li zde dále primárně operovat s výrazem *kolokvialnost*, půjde zároveň o projev neformálnosti.

2/ Situaci poněkud znejasňuje tradiční české vymezování tzv. hovorových spisovných prostředků. Schneiderová (2015, 94–95) proto rozlišuje úzké chápání kolokvializace, omezené na volbu těchto hovorových prostředků, a chápání širší, zde náležité. Srov. též Hoffmannová 2013.

3/ Za zmínku stojí podotknutí autorů, že v anglickojazyčných pracích se ve vazbě na koncepční pohled operuje s dichotomií *informal – formal* (Koch – Oesterreicher 2008, 200).

O kolokviálnosti hovořím proto, že se zaměřuji na lexikální prostředky, které jsou rozšířené a nepříznakové zejména v mluvené soukromé (či profesní) komunikaci a které stále více pronikají do komunikace veřejné, konkrétně do psaných mediálních textů. Důkazem síly tohoto pronikání je, že se rozsáhle uplatňují i v tzv. seriózní žurnalistice; doklady – čerpané buď z vlastní excerpce, nebo z korpusu SYN2015 (Křen et al. 2015) – pocházejí hlavně z deníků Mladá fronta Dnes (dále MFD), Lidové noviny (LN) a Právo (P).

Univerbizovaná a zkrácená pojmenování

Zvlášť výrazně se kolokviálnost v žurnalistických textech projevuje častým používáním univerbizovaných pojmenování (a v menší míře též pojmenování zkrácených). Univerbizace (ve své základní podobě) spočívá v „tvoření jednoslovného pojmenování z pojmenování víceslovného připojením *sufixu* k derivačnímu základu jedné z jeho složek“ (Kolářová 2011, 281; zvýraznila I. K.). Proti sobě pak stojí sousloví či ustálené slovní spojení a významově (často však nikoli stylově) ekvivalentní výsledek univerbizace, tj. *univerbizát* (resp. *univerbát*). V běžné, zvláště mluvené komunikaci se univerbizáty velmi často tvoří, šíří se a bývají preferovány před víceslovnými protějšky. Působí tu obecný princip ekonomičnosti: dává se přednost prostředkům, jež umožňují přenos informace s vynaložením menší energie a v průběhu kratšího času (na úspornější ploše). Navíc se v univerbizátech mnohdy uplatňuje expresivní příznak, takže umožňují vyjádřit emocionální postoje, a dále rys uvolněnosti (ležérnosti), výraznosti a nápadnosti. Obdobnou pozici zaujímají pojmenování zkrácená, která vznikají (nejednou mechanickým) odstraněním části původního výrazu; někdy bývá doplněn slovtvorný sufix.

Jak jsem ukázal už v dřívějším článku (Mareš 2014, 103–104), pro univerbizovaná i zkrácená pojmenování se užívají dvě základní sady slovtvorných sufixů. Druhá z těchto sad je markantnější a bývá náchylnější k expresivní platnosti:

- ák: *animák* (< *animovaný film*); *časák* (< *časopis*)
- ka: *záchranka* (< *záchranná služba*); *plovka* (< *plovárna*)
- ko: *stavebko* (< *stavební spoření*); *solárko* (< *solárium*)
- ky: *primátorky* (< *primátorské závody*); *narozky* (< *narozeniny*)
- áč: *animáč* (< *animovaný film*); *hambáč* (< *hamburger*)
- ča: *dovča* (< *dovolená*)
- čo: *intimčo* (< *intimní prádlo*); *mimčo* (< *mimino*)
- áče: *punčocháče* (< *punčochové kalhoty*).

Uvedené příklady naznačují, že soubor univerbizovaných (zkrácených) pojmenování charakterizuje heterogenost v několikerém aspektu. I když naprostá většina těchto výrazů evidentně vznikla a rozšířila se v rámci běžné mluvené komunikace, u některých se dá předpokládat, že mohou být výsledkem záměrného tvoření podle ustáleného vzoru přímo se zaměřením na komunikaci veřejnou. Nasvědčuje tomu jak významová složka daných slov (vztahují se k institucím z ekonomické a sociální oblasti), tak i jejich častý výskyt v propagačních a reklamních textech. Vedle *stavebka* tak máme např. *dúchodko* (< *dúchodové připojištění*), *havarijko* (< *havarijní pojištění*), *penzijko* (< *penzijní spoře-*

ní), *životko* (< *životní pojištění*); obdobným způsobem se zachází s názvy peněžních ústavů: *komerčka* (< *Komerční banka*), *raifka* (< *Raiffeisenbank*), *spořka* (*Česká spořitelna*).⁴⁾

Komplikovanější a dynamičtější je problematika stylových příznaků univerbizovaných a zkrácených pojmenování, též ve vztahu k stylovým příznakům pojmenování východiskových. Je zřejmé, že se různá pojmenování v rámci škály stylových příznaků umísťují na různých pozicích; navíc nebývají členy jazykového společenství vnímána a posuzována jednotně a často dochází k posunům v jejich stylové platnosti.

Stanovení stylové klasifikace, a především zařazení jednotlivých výrazů v jejím rámci jsou tak úkolem značně obtížným. Zatímco starší výkladové slovníky češtiny operovaly s tradičním rozlišením neutrálně spisovných, spisovných hovorových, obecněšeských a slangových výrazů, Ivana Kolářová ve svém obsáhlém zpracování problematiky univerbizace navrhla na základě několika kritérií rozčlenění do pěti skupin (Kolářová 2011, 304–305). Univerbizáty dělí na standardní příznakové – termíny (*převodovka*), standardní neutrální (*minerálka*) a dále na substandardní s nízkým stupněm expresivity (*panelák*), se stupněm vyšším (*děčák*) a se stupněm vysokým (*tlakáč*, tj. *tlakový hrnec*).

Tuto diferenciaci asi můžeme brát jako přiměřenou a dostačující, stále však zůstávají komplikace spojené se stanovením příznaku u jednotlivých slov, resp. s tím, že tento příznak nemusí být pro různé uživatele identický (např. výraz *panelák* asi už pro mnohé mluvčí češtiny rys expresivnosti, byť mírné, ztratil a je brán jako standardní pojmenování). V prvé řadě ovšem jde o procesy, k nimž dochází (též) v souvislosti se zmíněným průnikem daných prostředků do veřejných textů. Kolokviální prostředky si v těchto textech zpravidla aspoň po určitou dobu zachovávají rys substandardnosti, případně expresivnosti, a ve vazbě na to nápadnosti; také do veřejné komunikace často zpočátku vstupují v rámci citací promluv (tedy jako součást „cizí řeči“), případně bývají opatřeny uvozovkami, jež fungují jako signál distance (příklady srov. níže). Postupně se ale mnohé z těchto výrazů stávají integrální, nijak nevyčleňovanou složkou vyjádření. Jestliže se rozšíří, jejich nápadnost se oslabuje a přestávají na sebe upozorňovat. To mívá důsledky několikerého druhu včetně posunů stylových charakteristik u nově vzniklých i východiskových pojmenování.

Některé univerbizované či zkrácené výrazy (mj. *čínžák*, *panelák*, *spacák*, *pojišťovák*, *punčocháče*, *foťit*) se už ve veřejné komunikaci prosadily natolik, že nad východiskovými pojmenováními zřetelně převažují; směřují tak k tomu, aby se staly prostředky základními a vytlačily dříve neutrální prostředky do příznakové, případně až marginální pozice (knižnosti, archaičnosti).⁵⁾ I v případech, kdy k takovému vývoji (zatím) nedochází, se ovšem často zeslabuje stylová diference vůči víceslovnému (nezkrácenému) prostředku. Efekt kolokviálnosti pak bývá zastíňován snahou dosáhnout formulační pestrosti (výrazové disimilace) tím, že se střídá několik synonymních pojmenování, jimž se už nepřisuzuje zásadní stylová rozdílnost. Zmíněné kolokvialismy tedy v mediálních textech někdy zachovávají a využívají rys řečové uvolněnosti, důvěrnosti, případně

4/ Srov. např.: *Zajištěné fondy mohou částečně nahradit stavebko* (MFD, 27. 9. 2010). *Proto mám penzijko i pojištění u téže společnosti* (MFD, Víkend Dnes, 27. 2. 2016).

5/ V korpusu SYN2015, který zahrnuje tištěné veřejné texty z let 2010 až 2014, nacházíme např. 826 výskytů výrazu *panelák* proti 397 výskytům pojmenování *panelový dům*, 400 výskytů výrazu *spacák* proti 160 výskytům pojmenování *spací pytel*, 1833 výskytů slovesa *foťit* proti 1033 výskytům slovesa *fotografovat*.

expresivity (a stávají se jedním z projevů toho, co se v české tradici nazývá aktualizace vyjádření), někdy se uplatňují spíše ve spojitosti se snahou a potřebou vyhnout se stereotypnosti formulací; k tomu přistupuje ještě princip ekonomičnosti – možnost volby kratšího výrazu je v mediálních textech zpravidla vítaná.⁶⁾

V souvislosti s touto podvojnou povahou sledovaných kolokvialismů si zasluhuje pozornost několik otázek: Pro které novinové (časopisecké) rubriky a žánry je výskyt univerbizovaných a zkrácených pojmenování zvlášť příznačný? V kterých částech textů se tato pojmenování preferovaně objevují (jak ukazují doklady, častým místem jejich výskytu jsou názvy textů)? Nakolik se u nich uplatňuje vazba na kvality spjaté se soukromou komunikací? Jaké vztahy vznikají v textech mezi těmito výrazy a jejich více-slovnými (nezkrácenými) protějšky? Pochopitelně je dále možno prezentovat jen několik dílčích pozorování a sond.

Oblasti užívání univerbizovaných a zkrácených pojmenování

(1) Exemplárním způsobem se daná pojmenování prosazují ve sportovní žurnalistice (srov. též Mareš 2012). Mnohdy vznikají ve sportovním slangu a výrazně poukazují na emocionální postoje sportovců i dalších lidí se sportem spjatých. Na stránky novin a časopisů zpravidla vstupují jako součást citovaných výroků, pak jsou užívány ve spojitosti s nimi a postupně se stávají součástí „vlastní“ řeči autorů textů. Např. výraz *obrák* (< *obří slalom*) se v mediálních textech objevuje především v rámci vyjádření sportovců:

„*Jelikož necitím šanci, že bych se v obráku mohla prosadit do elitní desítky, radši se soustřeďím na slalom*“ (LN, 9. 2. 2011).

„*Ted' jsou pro mě důležité hlavně jiné disciplíny – obrák a sjezd*“ (Nedělní Sport, 23. 2. 2014).

Zároveň toto slovo proniká také do autorské složky textu, i když zůstává vázáno na původní formulaci jako její parafráze nebo jako distancovaný odkaz k ní:

„*Šanci v obráku necití*“ [mezititulek] (LN, 9. 2. 2011).

[...] *pověsil si v Soči po „obráku“ na krk již druhé zlato* (Nedělní Sport, 23. 2. 2014).

Další způsob zacházení se sportovními kolokvialismy ukazuje např. článek, v němž se používá zkrácený výraz *kilák* (ve významu „závod na jeden kilometr“). Kanoista v rámci rozhovoru uvádí: *A ani jsem nechtěl jet další kilák, přece jen dost bolí* (P, 25. 8. 2017). V transformované podobě je výrok použit jako markantní titulek: *Kilák bolí. Nechtěl jsem jet další navíc*. V pasáži, která je prezentována jako novinářské vyjádření, se ale objevuje podoba *kilometr* (ovšem i zde se v implicitnosti formulace prosazuje sklon ke kolokviálnosti): *namířil si to v Račicích rovnou do finále kilometru*.

Můžeme si povšimnout ještě např. dvou formálně i významově spjatých univerbizátů. I když se výraz *světák* (< *světový rekord, světový šampionát*) do textů ve většině případů dostává jako součást zaznamenaných promluv („[...] *on chtěl světák. Bylo vidět, jak si věří*“; P, 31. 1. 2011; „*Jen jsem na světáku v Kanadě potřebovala zajet dobrý výsledek*“; P, 29. 1. 2014), sami žurnalisté opakovaně toto slovo užívají s odkazem na konkrétní výrok či

6/ Přitom se ovšem proti východiskovým pojmenováním zvýrazňuje implicitnost a s ní důležitost jednoznačujícího kontextu: Např. *osobák* může mít význam „osobní vlak“, „osobní automobil“, „osobní rekord“, „referent osobního oddělení“.

úzus sportovců: *o to větší vzrušení však dobývání „světáku“ nabízí* (MFD, 27. 1. 2012). Univerbizát se přitom objevuje i kontrastně proti promluvě obsahující víceslovné pojmenování:

„Padly zde dokonce tři halové světové rekordy,“ podotkl Dušan Molitoris [...]. Jeden „světák“ je navíc stále ještě platný (MFD, 27. 1. 2012).

Můžeme se ale setkat i s užitím, při němž se rys distance ztrácí a do popředí vystupuje potřeba rozrůzněného vyjádření:

Jarmila Kratochvílová dodnes drží světový rekord v běhu na 800 metrů. [...] Její největší sokyně (východo)Němka Marita Kochová dodnes drží světák na 400 metrů (MFD, 29. 1. 2011).

Obdobné doklady lze nalézt také pro univerbizát *osobák* (< *osobní rekord*):

„Za osobák jsem ráda, ale ke spokojenosti mi chybí lepší výkon v oštěpu“ (P, 17. 9. 2012). *Sáblíková si na kilometru zajela „osobák“* (Týden, 2015, č. 46).

Stromšík si dospurtoval pro titul v novém osobáku [titulek]. [...] *Ve finále běhu na 60 metrů si totiž v osobním rekordu [...] dospurtoval pro zlatou medaili!* (Dobrý den s Kurýrem, 2012, č. 9).

(2) Další oblast hojného výskytu sledovaných kolokvialismů představuje regionální zpravodajství. V textech věnovaných dění v jednotlivých městech či krajích autoři často užívají kolokviální (převážně univerbizované) varianty místních (pomístních) jmen (srov. Prošek 2005). Vyzdvihuje se tak blízkost vůči těm čtenářům, kteří jsou předpokládány a preferovány recipienty. Zároveň se tu ustálily i zvyklosti týkající se distribuce univerbizátů a víceslovných pojmenování. Univerbizát se jako markantní prvek zpravidla objevuje v titulku, na začátku článku (mnohdy v perexu) následuje oficiální pojmenování a v průběhu textu se někdy ještě obě varianty střídají:

Na Václaváku je nový bezbariérový přechod [titulek]. *V horní části Václavského náměstí je od posledního dubnového dne v provozu nový bezbariérový přechod* (MFD, 3. 5. 2010).

O podobě „Staromáku“ rozhodnou sami Pražané [titulek]. *Magistrát již na tento měsíc chystá anketu o budoucí podobě Staroměstského náměstí [...]. Primátor: Staromák je jak Potěmkinova vesnice* [mezititulek]. [...] *aby se ze Staroměstského náměstí stalo místo nejen pro turisty [...]. Samotné Staroměstské náměstí [...]* (MFD, 1. 11. 2011).

První nájemníci přišli na „Jížák“ před 40 lety [titulek]. [...] *Dnes si však obyvatelé život mezi panelovými domy Jižního Města pochvalují. [...] O vybudování tzv. „Jížáku“ (lidový výraz pro Jižní Město) se uvažovalo od 60. let* (MFD, 26. 9. 2016).

Z „hlaváku“ na Vítkov vlakem [mezititulek] (MFD, 7. 11. 2016).

Dané univerbizáty vedle toho bývají užívány i v souvislosti s obecnějšími otázkami či v metaforickém významu:

Čechům už nepatří Václavák ani Staromák. Patří turistům (LN, Pátek LN, 7. 9. 2013). *Češi napustí do svých bazénů dva „Mácháče“* [titulek]. *Množství vody, kterou Češi napustí do svých bazénů, by naplnilo dvě Máchova jezera* (MFD, 8. 7. 2013).

Obdobně se v textech pojednávajících o místních událostech uplatňují univerbizované apelativa, jež označují tamní obchodní, kulturní či sportovní zařízení:

Do nového života vykročili v obchodáku [titulek]. *Netradiční pohled včera zažili návštěvníci obchodního centra Šestka* (MFD, 2. 10. 2010).

ČSTV osekává náklady, zavřel plavečák v Brandýse [titulek]. [...] *plavecký bazén* [byl] uzavřen do odvolání z technických důvodů (MFD, 13. 1. 2011).

Vítr [...] *poškodil kostel, kulturák i hřbitov* [titulek]. [...] *Po něm* [větru] *zůstala poškozená i střecha kulturního domu* (MFD, 24. 8. 2012).

Výrazy přitom opět bývají používány rovněž v obecnějších souvislostech:

Kaple by v záplavě obchodáků plnila to, co kdysi bylo v Kuksu (MFD, 21. 10. 2014).

Lidovci se nalévají slivovici v betonových kulturácích (Reflex, 2011, č. 8).

(3) Některé uvedené doklady naznačily, že kolokvialismy pronikají i do textů (zpráv, komentářů) zaměřených na obecnější témata (sociální, politická, ekonomická). Jde přitom hlavně o pojmenování věcí a jevů, které mají dosah (i) pro běžný život (např. názvy státních institucí, dopravních prostředků, poplatků, průkazů, výrobků na trhu). Využívá se nápadnost těchto výrazů i možnost formulační variace a zároveň se oficiální problematika přibližuje sféře každodennosti.

Příznačná je v tomto ohledu „kariéra“ univerbizátu *lahváč* (< *lahvové pivo*). Jeho vstup do mediálních textů byl usnadněn tam, kde se probírá konkrétní lidské jednání nebo kde jde o způsob zacházení s tímto nápojem:

[...] *na autobusové zastávce* [...] *kouří a popijí právě zakoupené lahváče několik mužů z vesnice* (P, Magazín + TV, 25. 10. 2014).

[...] *tolik stupňů by měl mít i obyčejný lahváč* (MFD, Doma Dnes, 9. 2. 2011).

Postupně se však tento výraz prosazuje i v obecnějším ekonomickém kontextu (výroba, spotřeba):

Češi loni vypili méně piva, šetřili na lahvácích [titulek] (MFD, 9. 4. 2010).⁷⁾

„Lahváče“ ustupují, roste obliba piva v plechovce [titulek] (MFD, 8. 4. 2016).

Směrování tohoto univerbizátu k neutralizaci pak výmluvně ilustruje jeho výlučný výskyt v novinové úvaze „ekonomů“ a „externího poradce ministra financí“ věnované roli inovací v hospodářském rozvoji:

Nedaleko hospody je tady obchod se slevou na lahváče. Ten prachobyčejný lahváč je pro hospody daleko větším narušitelem než EET. [...] na lahváče a plechovky připadalo 44 %. [...] lahváče a plechovky z celkového množství vypitého piva tvoří 60 %. [...] lahváč není zas tak zásadní [...] (MFD, 13. 12. 2016).

Značně se dále rozšířily např. výrazy související s dopravou. Už před lety se prosadil *řidičák* (< *řidičský průkaz*),⁸⁾ dále se setkáváme se slovy jako *techničák* (< *technický průkaz*), *osobák* (< *osobní vůz*), *terěňák* (< *terénní vůz*), *kruháč* (< *kruhový objezd*) apod. Často se přitom uplatňuje střídání s víceslovným pojmenováním, takže do popředí vystupuje potřeba diferencovaného označování opakujícího se předmětu řeči:

7) Pozoruhodné je, že v textu pocházejícím už z roku 2010 není přítomen signál distance.

8) O rozšíření názvů průkazů tohoto typu svědčí také ironický návrh, aby byl nově zaveden *chodečák*: *Jak kráčet podle zákona a jak nepřijít o chodečák* [titulek]. [...] *Každému oprávněnému chodci bude vydán chodecký průkaz* (MFD, 1. 11. 2011).

O řidičák lze požádat poštu [titulek]. [...] požádat o výměnu řidičského průkazu. [...] úřady, které mají výměnu řidičáků na starosti (MFD, 3. 11. 2007).

Ladislav Lipold z Prahy před svou toyotou, která je podle techničáku nákladním autem (MFD, 2. 5. 2016).

Čeští řidiči, bohužel, jezdí bezohledně. A to jak řidiči osobáků, tak nákladáků (MFD, 15. 2. 2012).

Sedmiměsíční škodovka a spousta „terěňáků“ [titulek] (MFD, Test Dnes, 5. 1. 2016).

Na „kruháčích“ hrozí zácpy a nehody [titulek]. Novela silničního zákona mění pravidla pro přednost v jízdě na kruhových objezdech. [...] vozidlo jedoucí po „kruháčích“ má přednost jízdy (MFD, 24. 3. 2016).

V poslední době můžeme pozorovat zřetelný průnik univerbizátů také do textů, jež se dotýkají finančních a právních otázek:

Když vyskočí tržby, finančák zbystří [titulek]. [...] Část podnikatelů se bojí, aby na sebe neupozornili finanční správu. [...] kdo je poctivý a nemá s finančákem problémy, bát se nemusí (MFD, 5. 9. 2016).

Výběr „spotřebky“ loni trhl rekord [titulek]. Celní správa loni vybrala na spotřebních daních 148 miliard korun (MFD, 7. 1. 2016).

Nový rodičák. Kratší, bohatší [titulek]. Rodiče budou moci čerpat vyšší rodičovský příspěvek a vrátit se dříve do práce (MFD, 27. 2. 2016).

Smutné časy střídavé péče [titulek]. [...] Střídavka pro ni rozhodně ani teď není důvodem k nadšení (MFD, Rodina Dnes, 8. 9. 2017).

Na závěr této části ještě dva dodatky:

(4) K citovaným ukázkám můžeme připojit několik nových dokladů, které ukazují pohotové přejímání univerbizátů šířících se v každodenní komunikaci:

Na stole v obytnáku [obytném voze] nakrájené salámy, sýry, otevřené lahve piva (MFD, 22. 6. 2016).

Důsledně bez palmáče [mezititulek]. Zajímá mě, co s takovou firmou udělá [...] aktuální kampaň proti palmovému oleji (Reflex, 2016, č. 25, příloha Excellent).

(5) Zkrácená pojmenování se ve vztahu k východiskovým výrazům zpravidla vyznačují větší mírou expresivity a v souvislosti s tím se v mediálních textech vyskytují řidčeji. Výše byl uveden příklad *kilák*, některé další můžeme připojit zde.

Dovča s princem [titulek]. Zelená dovolená po stopách prince Charlese [...] (Květy, 2011, č. 6).

Uhranula slavné muže, ale milovala jen své šampičko (MFD, 30. 5. 2014).

[...] když se nám chce v hospodě (v divadle, na festáku, ve vlaku) čůrat (MFD, Ona Dnes, 20. 7. 2015).

Složení jídla v sámošce neovlivníte, tady ano (Reflex, 2016, č. 25, příloha Excellent).

Zajímavá je intenzifikace univerbizátu *puberták* prostřednictvím zkrácení:

[...] protože se mu během telefonátu pokaždé nahnou do předsíně pubertáci. [...] držet pušoše od domu dál [je] přímo svůdně lákavá možnost (MFD, Magazin Dnes, 7. 1. 2016).

Kolokviální přejímky z němčiny

Dílčí, avšak nápadnou a stále se rozrůstající skupinu mezi kolokvialismy, které se uplatňují v mediálních textech, představují výrazy, na nichž je patrné, že byly přejaty z němčiny, resp. prostřednictvím němčiny z dalších jazyků (často původně z latiny). Právě takovéto lexikální jednotky byly hlavně ve druhé polovině 19. století v zásadě vytlačeny z veřejné a oficiální komunikace do sféry komunikace soukromé. Řada z nich postupně zanikla, či se dostala do zcela marginální pozice; ty, které se udržely, jsou často spojeny s expresivním příznakem, většinou negativním (*ksicht, hajzl, šmejd*), někdy ale i pozitivním (*kumštýř, fáro, machr*). Četné doklady ovšem ukazují, že se některé výrazy tohoto typu prosazují v současných mediálních textech. Motivace k tomu je evidentně obdobná jako v případech univerbizovaných a zkrácených pojmenování. Využívá se jejich markantnost (proto bývají často umísťovány do titulků) a zároveň se tato markantnost oslabuje tím, že se v textech střídají jako rovnocenné protějšky se základními českými pojmenováními.

Průkopnickou pozici získalo slovo *partaj* („politická strana“). Dříve se objevovalo hlavně v běžně mluvených projevech a často se vyznačovalo expresivním, ovšem nezcela vyhraněným zabarvením – podle kontextu zpravidla negativním, někdy však také pozitivním. Už řadu let (v nápadnější míře minimálně od roku 2010) se tento výraz objevuje v tisku jako víceméně bezpříznakové synonymum základního pojmenování (*politická strana*). Alternativy se střídavě uplatňují i při označování téhož „politického subjektu“; zajímavé je, že někdy narážíme na tendenci dávat přednost slovu *partaj* ve vztahu k uskupení, jež je hodnoceno jako standardní, zatímco *strana* může asociovat politickou marginálnost a extrémnost:

[...] *největší pravicová strana [...] ODS pak prohrála o více než pět procent a Klausovy dny v čele partaje byly sečteny* (MFD, 17. 3. 2010).

Extremistická nacionalistická strana [...], xenofobní socialisté [...]. Hlavní levicová partaj po skandálech ztratila polovinu voličů (MFD, 13. 4. 2010).

[...] *to nejhorší, čeho se strana za dva roky ve vrcholné politice měla dopustit. [...] uplácení klíčových funkcionářů partaje [...]. Obraz strany nepomohla vylepšit ani řada loajálních poslanců [...]. Čekala je pokuta nebo i vyloučení z partaje* (LN, 10. 3. 2012).

Lidé prostě v řešení migrační krize pořád více věří standardním partajím než antimigračně naladěným stranám (MFD, 11. 4. 2016).

Obdobně se začal šířit také výraz *špitál*, jenž se na jedné straně stal vítaným nápadným prvkem v titulcích, na druhé straně ale začal být autory brán jako plnohodnotný ekvivalent základního pojmenování, který umožňuje vyhnout se v článcích s problematikou zdravotnictví neustálému opakování slova *nemocnice*:⁹⁾

Špitály přijdou o dvě miliardy. Přestanou topit? [titulek] (MFD, 30. 3. 2010).

Jaký špitál? Poradí interaktivní mapa [titulek]. *Resort zdravotnictví na rozdíl od krajů neví, co se v jeho nemocnicích děje* (MFD, 18. 9. 2015).

Policie uzavřela případ možné šikany mezi zdravotními sestrami v děčínské nemocnici. Ve

9) Podle dotazníkového průzkumu realizovaného Janou Svobodovou se ovšem, pokud jde o texty prestižní povahy, „uživatelé češtiny z řad dospělých i školní mládeže z různých regionů přiřklánějí k plně spisovnému slovu *nemocnice*“ (Svobodová 2017, 40).

špitále se odehrály dva incidenty [...]. Nemocnice spadá pod firmu Krajská zdravotní, [...] která spravuje pět největších špitálů v regionu (LN, 2. 9. 2017).

Špitál nechce hradit úplatek z kauzy Rath [titulek]. Kolínská nemocnice odmítá zaplatit 66 milionů korun firmě Hospimed. Jde o doplatek za přístroje, jež společnost špitálu dodala v ěře hejtmána Davida Ratha [dále se užívá – v obsáhlejších odstupech – jen výraz nemocnice] (LN, 15. 9. 2017).

Slovo *cifřšpion* se v tisku rozsáhle uplatnilo především v souvislosti s činností pracovníků Finančního analytického útvaru (později: úřadu) Ministerstva financí ČR (ve vazbě na to nacházíme ale i výskyty s obecnějším významem). Pozoruhodné je, že neutrální pojmenování, jako *účetní, kontrolor účtů* či *auditor*, byla z textů takřka vytlačena; *cifřšpion* tak vystupuje jako „adekvátní“ označení dané profese:

Šéf cifřšpionů havaroval [titulek]. Ředitel Finančního analytického útvaru ministerstva financí Milan Cícer měl autonehodu (LN, 30. 11. 2013).

Po letech dominance ekonomů a politiků se o slovo hlásí lidé s duší cifřšpionů, kteří se domnívají, že další společenský impuls může přijít jen skrze větší kontrolu (Reflex, 2014, č. 13).

Cifřšpioni ročně vyprodukují několik stovek trestních oznámení (LN, 17. 10. 2015).

Cifřšpioni zmrazili miliardy pro Tykače [titulek]. [...] Cifřšpioni z FAÚ oznámili transakci policii (MFD, 8. 12. 2015).

Peníze za průkaz cifřšpiona [titulek]. [...] Lidí, kteří chodí s průkazem kontrolovat směrnáry [...], je totiž mezi takzvanými cifřšpiony jen několik (MFD, 6. 9. 2017).

Tendenci k rozšiřování souboru přejímek daného typu užívaných v mediálních textech, a tedy předpoklad jejich přijatelnosti ve veřejné komunikaci, potvrzuje řada dalších dokladů. Srov. např.:

Ač je věznice dnes prázdná a od příštího roku by měla sloužit jako arest (MFD, 2. 9. 2015). Ten [...] obývá již několikátým dnem „cimru“ v ruzyňské vazební věznici (LN, 10. 5. 2017).

Konec jedné slavné továrny [titulek]. [...] Rustonka patřila mezi nejstarší a nejvýznamnější fabriky v hlavním městě vůbec (MFD, 14. 3. 2014).

Trump tlačí na mír s Palestinci. Bude to fuška [titulek]. [...] Ukazuje se však, že přivést obě strany k jednacímu stolu bude docela fuška (MFD, 24. 5. 2017).

Kratochvíl spatřuje příčinu [...] v [...] mizerné bytové politice státu s nedostatkem sociálních a startovacích kvartýrů (LN, 19. 12. 2015).

Za tajemný mord hrozí muži doživotí [titulek]. [...] Za trestné činy krádež a vražda hrozí muži patnáct až dvacet let za mřížemi (MFD, 9. 9. 2016).

Tvrdím, že má recht (MFD, 21. 8. 2017).

Nový přístroj šmíruje buňku v těle jako rentgen [titulek]. [...] Technologie [...] umí přesně sledovat život buňky (MFD, 9. 2. 2016).

Migrační dohoda Unie s Libyji: špunt, který netěsní [titulek] (MFD, 28. 3. 2017).

[...] úhel, pod kterým na nás dopadají sluneční paprsky, zmůže víc než dlouhá štreka (MFD, Rodina Dnes, 24. 2. 2017).

Závěr

Citované doklady (jež jsou přitom výběrem z rozsáhlejšího souboru) ukazují, že přítomnost kolokviálních výrazů se stala význačnou složkou současné (a to i tzv. seriózní) české žurnalistiky. Je možno počítat s přílivem dalších slov tohoto typu a s přibližováním textů předpokládaným řečovým zvyklostem čtenářů, ale také s tím, že se vzrůstem frekvence určitého slova se bude (alespoň z hlediska autorů textů) oslabovat jeho příznakovost a bude využíváno jako víceméně rovnocenný ekvivalent základního spisovného pojmenování. Stále se tak uplatňuje mechanismus, který byl kdysi označen jako napětí mezi aktualizací a automatizací.

Literatura:

- Čmejrková 2011: ČMEJRKOVÁ, S.: Mluvená čeština v různých podobách mediálního dialogu. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. [edd.]: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha 2011, 253–309.
- Fairclough 1992: FAIRCLOUGH, N.: *Discourse and Social Change*. Cambridge 1992.
- Hoffmannová 2008: HOFFMANNOVÁ, J.: Současné možnosti a trendy popisu mluvené češtiny (se zaměřením na kolokvializaci a konverzacionalizaci). *Česká slavistika. Příspěvky k XIV. mezinárodnímu sjezdu slavistů Ochrid 10.–16. 9. 2008*. *Slavia* 77, 2008, 1–3, 63–75.
- Hoffmannová 2011: HOFFMANNOVÁ, J.: Kolokvializace a konverzacionalizace: novinová a časopisecká interview mezi psaností a mluveností. In: Čmejrková, S. – Hoffmannová, J. [edd.]: *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha 2011, 323–347.
- Hoffmannová 2013: HOFFMANNOVÁ, J.: Česká hovorovost a hovorová čeština (v kontextu dalších slovanských jazyků). *Česká slavistika. Příspěvky k XV. mezinárodnímu sjezdu slavistů Minsk 20.–27. 8. 2013*. *Slavia* 82, 2013, 1–2, 125–136.
- Koch – Oesterreicher 1985: KOCH, P. – OESTERREICHER, W.: Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld der Sprachtheorie und Sprachgeschichte. *Romanistisches Jahrbuch* 36, 1985, 15–43.
- Koch – Oesterreicher 2008: KOCH, P. – OESTERREICHER, W.: Mündlichkeit und Schriftlichkeit von Texten. In: Janich, N. [ed.]: *Textlinguistik. 15 Einführungen*. Tübingen 2008, 199–215.
- Kolářová 2011: KOLÁŘOVÁ, I.: Univerbizace. In: Štícha, F. [ed.]: *Kapitoly z české gramatiky*. Praha 2011, 273–410.
- Křen et al. 2015: KŘEN, M. et al.: *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny*. Ústav Českého národního korpusu FF UK. Praha 2015 [on-line]. <<http://www.korpus.cz>> [cit. 15-08-2017].
- Mareš 2008: MAREŠ, P.: Neformální vyjadřování v současné české publicistice: časopis *Živel*. In: Balowski, M. – Svoboda, J. [edd.]: *Jazyk i literatura czeška w europejskim kontekście kulturowym / Český jazyk a literatura v evropském kulturním kontextu*. Racibórz 2008, 151–158.
- Mareš 2009: MAREŠ, P.: Neformální vyjadřování v současné české publicistice: tři případové studie. In: Hasil, J. [ed.]: *Přednášky z 52. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha 2009, 31–38.
- Mareš 2012: MAREŠ, P.: Neformální slovní zásoba v současné sportovní publicistice. „Fotbalové deníky“ Jaromíra Bosáka. In: Burkhardt, H. – Hammel, R. [edd.]: *Sprache im Kulturkontext. Festschrift für Alicia Nagórko*. Frankfurt am Main 2012, 37–44.
- Mareš 2014: MAREŠ, P.: Světák, dovča a spol. K neformálním pojmenováním v současné české veřejné komunikaci. In: Adam, H. – Hammel, R. [edd.]: *Sprache und Kultur der Tschechen und Slowaken und ihre Vermittlung. Beiträge zur Bohemistik und Slowakistik aus Berlin, der Tschechischen und Slowakischen Republik 2010–2013*. München 2014, 101–111.

- Mareš – Kaderka 2016: MAREŠ, P. – KADERKA, P.: Sféra mediální komunikace. In: Hoffmanová, J. et al.: *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha 2016, 255–337.
- Prošek 2005: PROŠEK, M.: O jednom typu univerbizovaných pojmenování míst na -ák. *Naše řeč* 88, 2005, 57–66.
- Schneiderová 2013: SCHNEIDEROVÁ, S.: Mediální diskurz. In: Uličný, O. – Schneiderová, S. [edd.]: *Studie k moderní mluvnici češtiny 2. Komunikační situace a styl*. Olomouc 2013, 95–121.
- Schneiderová 2015: SCHNEIDEROVÁ, S.: *Analýza diskurzu a mediální text*. Praha 2015.
- Svobodová 2017: SVOBODOVÁ, J.: Variantnost v češtině a inspirace pro školní výuku. In: Hasil, J. [ed.]: *Přednášky z 60. běhu Letní školy slovanských studií*. Praha 2017, 34–43.

*Filozofická fakulta, Univerzita Karlova
Praha*

*Petr Mareš
petr.mares@ff.cuni.cz*